

דוד זכאי זקן עתונאי ישראל

(שלושים לפטירתו)

מאת ג. קרסל

כיד ההומור הטובה עליו אמר פעם: "מבחינת הפנסיה שלי מדובר" יש לחשב עבודתי ב"דבר" לא מהאחד ביוני 1925, יום הופעת הגליון הראשון של "דבר", אלא מהאחד במאי אותה שנה, היינו חודש לפני כן, שאז נקרא עליידי ברל כצנלסון לעשות ועמו בהכנות להוצאת "דבר". כמה חן היה בתיאורו כיצד הכיר את ב. כצנלסון בעלייתו לארץ (הם עלו לארץ באנייה אחת. זכאי ביקר כבר שנה קודם לכן בארץ) ובאיזו פלסטיות תיארו את השיחה הראשונה ביניהם. מאז נקשרו בעבותות, ללא כל מליצה, אף שדרכיהם בארץ נפרדו. ב. כ. ובעל העין החדה, הבחין מיד בעטו של ז'וכוביצקי זה, שהעלים חתימתו במשך שנים רבות. אולם לא איש כב. כצנלסון יקרא דברי טעם, מצויינים בייחודם, ולא יתהה על כותבם.

אי ששורשים היה, במרכאות ובלעדיהן. צאצא של הצדיק ממיר ר' ישעיה ז'וכוביצקי, תלם הוא האדמו"ר, שהיה מפשוטי העם, שלא שימש באדמו"רות (מצוייה עליו מסה מופלאה מאת א. ליטוויץ בספרו הנודע "נשמות בישראל" ובחלק האחד שתורגם לעברית בידי א. קריב). קברו במיר היה במשך דורות אבן-שוואב' להמוני המונים. דוד זכאי הוא ז'וכוביצקי, קיבל מבית אביו מורשת עשירה וכן את הזיקה לספרות העברית (אביו, שנפטר בארץ, היה מסופרי העתונות העברית במאה הקודמת וביחוד ב"הקול" של רודקינסון). את נטייתו למדעי הטבע קיבל מסבו, שממנו באו לו כל הספרימילעד, שעשועיו כל הימים, הלא הם הספרים: "נחמד ונעים", "צמח דוד", "ספר הברית" ועוד. למד כדרך הנוער הטוב באותם ימים ויותר מכך "בלע" ספרים ועתונים, יחד עם קבוצת רייעים וחברים, שבלטו לאחר מכן בתחומים ססגוניים בעולם היהודי: שמואל ניגר, שמואל פרלמן, דניאל פרסקי — בתחומי הספרות והעתונות העברית, ב. וולאדק, איש תנועת הפועלים באמריקה (כשביקר וולאדק בארץ הלך עמו זכאי לבקר את ראש-הישיבה שלהם בירושלים) ועוד.

הזיקה לספרות עברית התבטאה בביכורי-שירה, שפירסם ב"הצור פה" היומי (1904). גיליתי ביכורים אלה לפני כמה שנים ופירסמתי ב"דבר". מאז לא הניח עטו משירה, שפירסם גם לאחר עלייתו לארץ. היו אלה שירים, שכמה מאנשי העליה השניה אף ידעו אותם בעל-פה. לארץ עלה עם רעייתו רחל ז"ל בתרס"ט (1909). בניגוד לרובם של אנשי העליה השניה הלך להוראה — למקום הדרומי ביותר בארץ: קסטינה. הבית הפך לאחר זמן קצר למרכז של טובי האנשים בארץ של אותם ימים. פעם אף סיפר על פגישה עם אחד-העם בקסטינה. פגישה שלא תיתה מלבבת ביותר. או, בדרומה של הארץ, החל הוא במדידת-גשמים ומשקעים בארץ וכן בהסתכלות בשמי ארץ-ישראל.

מאז הפך האחר שלו: אסטרונום וחוקר האקלים, מהתלוצצים בתחום זה בארץ. גם כשהיה בתוך כל הקלחות הציבוריות ב"דבר" לא נחט מעולם את מדורו הקבוע מדי חודש בחודשו: "כשמים" וכן את מדידת הגשם מים. בקיץ 1914 יצא ללוות את תלמידי הנימנסיה "הרצלית" לרוסיה ונתקע שם בשנות מלחמת העולם הראשונה. אז גם עשה בהוראה ברוסיה במקומות שונים ורק לאחר תלאות אין קץ תור לארץ ביום תל"חי (י"א באדר תר"ף), אולם להוראה לא תור. היה תחילה בין עובדי ועדת התרבות של "אחדות העבודה" ועוזר לב. כצנלסון בעריכת השבועון של "אחדות העבודה" — "קונטרס". עם היווסד ההסתדרות היה המזכיר הראשון שלה ועורך בטאונה "פנקס" שהתפתחה נפסקה עם ראשית הופעת "דבר". עם כניסתו ל"דבר" פסקה עבודתו במזכירות ההסתדרות ומעו החלה דרכו האינטנסיבית בשני תחומים: כתיבה ועריכה. עוד ב"קונטרס" החל להדפיס את טורו הקבוע: "טורים", נוסח ראשון של "קצרות", שדומה שאין ריע לו בספרות העברית העברית ואף אין לו במידה שידוע לי, "אבא" לנוסח זה. את מדורו זה העביר לאחר מכן ל"דבר" ושינה את שמו ל"קצרות".

אופייני לו לזכאי, שככל שהיו אנשי העליה השניה שטופים בכתיבה, היה הוא, שומבחינת הסגנון ועוה-הביטוי שלו מעטים לו בני-תחת-רות, ולא רק בין אנשי העליה השניה, שהצניע את שמו וחתמתו במשך שנים רבות ולא מעט דברים משלו נתפרסמו בעילום שמו — והרבה יגעי בשנים האחרונות לגלותם. הוא פתח, כאמור, בהברי שירה ועבר לפובליציסטיקה, בה גיבש את הנוסח שלו במשך שני דורות ויותר. למעשה מהלכת רוח הפיוט על מרבית ה"קצרות" שלו, גם כשעוסקים אלה בבעיות-יום ושעה. נוסח זה, שעד היום יחיד הוא ומיוחד בתולדות הספרות והעתונות העברית, מצטיין לא רק בגיבושו ובמיצוי במעט מלים, אלא גם בכיטוי הלשוני הקולע והשנון. גיבוש זה שבפובליציסטיקה מקרב אותו לא אחת לשירה, על כן קצר הוא גיבוש זה בכירעתו, אינו זקוק לסממנים מרובים, משבירו גבישים קול-עים למטרה.

הוא עבר, עם כניסתו ל"דבר", אסכולת-עריכה אם ב"פנקס" ואם ב"קונטרס". ב"דבר" עשה בכל מדורי העתון ושנים רבות אף בעריכת ה"מוסף" לספרות. יחד עם כך התמיד במדורו הקבוע "קצרות", בלא להזניח סוגיית-כתיבה אחרים, שהשעה גרמתם: מחקרים, מאמרים, הבריי וכתובות, רשמיי-טיוולים ומסעות ואחרון-אחרון: ביקורת ספרים. לא היה מבקר במשמעות הרגילה, אלא, וכך היה מגדיר את עצמו, מוקיר סופרים וחכמים וספריהם. כאן, ובסוגיית-כתיבה אחרים, הפגין את מיטב המורשת של יהדות רוסיה, זו שהוקירה חברי-ספרות, זו, שהבריי-ספרות היה במניעי אנשיה לעלות לארץ וכן רקע עיסוקיהם הרבגוניים בארץ. בשל כך הקירבה היתירה בינו לב. כצנלסון, אף שהיו שונים בתכלית בכתונות ובאופי.

זכות לו לזכאי מאורי-הפנים, בו קיבל ותיקים וחודשים, צעירים וחוקנים. הבית, בו שלטה רעייתו רחל ז"ל, היה פתוח לרבים ובית-ועד לסופרים וחכמים, ובין אלה לא מעטים מחוץ לחוגים בהם פעל. היה מקובל על גדולים וטובים, ומי לנו גדול מביאליק, שרחש לו לזכאי חיבה יתירה והעריך ביותר את דעתו, אם בענייני ספרות ואם בענייני נים אחרים. גדול היה כוחו גם בעל-פה, הרצאותיו בענייני אגדה (ב"בית ברנר" בתל-אביב, בשבתות לפני הצהריים) היו שם-דבר ובכך היה יורשו הראוי של רבי יהודה אבן-שושן (קויפמן), שפתח שם סיד-רה זו של הרצאות. רק מעט מזעיר מדבריו הפזורים כנסו בשתי האסופות: "קצרות" השלישית בענייני אגדה.

אי ששיח היה וחשת תמיד בשיח זה את מורשתה של יהדות רוסיה, זו בעלת הלב הרחב, רוחב אפקיה, ואחרון-אחרון — הסקרנות לאין שיעור וסוף לדעת ולהוסיף דעת. למד מצעירים וקטנים ממנו והחזיק טובה לכולם. היה אוצר בלום של זכרונות, שעל כן היה ריעם וידידם של מאות, ואולי אלפי אישים במשך הדורות האחרונים. זכרו-נות אלה היה מספר בחן רב ובהומור, אף יכולת להיוועץ בו תמיד, שכן עמדה לו פיקחותו היתירה בכל עת ובכל שעה.

אחרון הראשונים לבית "דבר" היה ואתו ירדה לעולם והאמת יה-דות שורשית במיטבה, שקשה להפליג בערכה וביקורתה.